

До спеціалізованої
вченої ради
ДФ 108.106.2026
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова
вул. Змієнка Всеволода, 2, м. Одеса,
65082

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу **ОСТРОЇ Вікторії Анатоліївни**
на тему **«Суспільно-географічні аспекти дослідження міграційних
трансформацій в регіонах України»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 106 «Географія»
з галузі знань 10 - Природничі науки

Актуальність теми дисертації. Дисертаційна робота В. А. Острої присвячена суспільно-географічному дослідженню міграційних трансформацій у регіонах України - тематиці, що набуває надзвичайної наукової і суспільної гостроти в умовах демографічної кризи, воєнно зумовлених переміщень і євроінтеграційних перетворень. Міграційні трансформації в Україні є унікальним за масштабом явищем: чисельність населення скоротилася із 51,7 млн осіб у 1989 р. до 41,2 млн у 2022 р., кількість внутрішньо переміщених осіб у пікові місяці 2022 р. сягнула 7,134 млн, а зовнішня вимушена міграція охопила близько 6,8 млн громадян у 47 країнах світу. Ці реалії ставлять перед суспільно-географічною наукою завдання, яке досі не мало системного розв'язку, - розробити цілісну концептуальну і методичну систему аналізу та типізації міграційних трансформацій у просторово-часовому континуумі.

Авторська постановка проблеми є концептуально виваженою: дисертантка розглядає міграційні трансформації не як сукупність окремих міграційних подій, а як єдиний динамічний просторово-часовий процес, що визначає траєкторію демографічних, соціально-економічних, розселенських і геополітичних змін суспільства. Таке трактування є теоретично продуктивним і відповідає сучасним міжнародним тенденціям у геодемографії та географії населення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до напрямів наукової роботи

кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в межах теми «Особливості формування регіональних рекреаційних комплексів в Українському Причорномор'ї» (тема № 316, державний реєстраційний номер НДР 0121U113483). Окремі результати дослідження отримано в межах участі автора у міжнародних дослідницьких проєктах, присвячених проблемам вимушеного переміщення населення, міграційних викликів та інтеграційних процесів в Україні і державах ЄС.

Наукова новизна отриманих результатів. Результати і висновки дисертації, що становлять наукову новизну, включають такі аспекти.

Вперше:

- розроблено цілісну суспільно-географічну концепцію міграційних трансформацій, що обґрунтовує їх трактування як єдиний динамічний просторово-часовий процес, який визначає траєкторію змін у демографічній, соціально-економічній, розселенській і геополітичній структурах суспільства;
- запропоновано авторське визначення категорії «міграційні трансформації» як суспільно-географічного поняття, що інтегрує трудові, вимушені й структурно-демографічні форми просторової мобільності населення в єдиному просторово-часовому континуумі;
- розроблено чотирирівневу класифікаційну схему міграційних трансформацій (тип - підтип - вид - підвид) із просторовим різновидом і повним аналітичним кодуванням, що забезпечує максимальну деталізацію класифікації регіонів та їх порівняльний аналіз;
- здійснено типізацію міграційних трансформацій регіонів України за період 2002-2021 рр. з виокремленням позитивного, стагнаційного та негативного типів, що доводить виразну просторову поляризацію міграційної системи країни;
- запропоновано SWOT- і TOWS-матриці для стратегічного аналізу зовнішньої вимушеної міграції та обґрунтовано три сценарії повернення біженців з визначенням стратегічних пріоритетів регіональної міграційної політики на період 2025-2030 рр.

Удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат суспільно-географічного дослідження міграційних процесів та методикау їх аналізу шляхом поєднання кількісного аналізу з графічною візуалізацією часових траєкторій і параметричною оцінкою стабільності, динамічності та новітньої тенденції;

- періодизацію міграційних трансформацій в Україні шляхом виокремлення п'яти етапів розвитку та встановлення їх просторово-часової послідовності;
- класифікаційну схему чинників міграційних трансформацій з обґрунтуванням механізму їх кумулятивного підсилення, а також методичні підходи до кореляційного аналізу зв'язків між соціально-економічними показниками і параметрами міграцій.

Отримали подальший розвиток:

- теоретичні засади суспільної географії міграційних процесів як чинника територіальної трансформації регіональних соціогеосистем;
- підходи до інтерпретації класичних міграційних концепцій у контексті воєнних і поствоєнних процесів та до застосування концепцій поляризованого розвитку у дослідженні міграцій;
- методологічні підходи до сценарного прогнозування міграційних процесів на основі системи ключових параметрів і експертного оцінювання.

Достовірність результатів забезпечується використанням великого масиву офіційних статистичних даних, застосуванням взаємодоповнювальних методів суспільно-географічного дослідження та апробацією результатів у публікаціях і на конференціях. Отже, результати, що виносяться на захист, мають високу новизну, опираються на надійну джерельну базу й достовірну методологію та мають практичне впровадження.

Практичне значення отриманих результатів дослідження. Основні результати дослідження мають таке практичне застосування:

- авторська типізація регіонів та чотирирівнева класифікаційна схема можуть безпосередньо застосовуватися Міністерством соціальної політики України, Міністерством закордонних справ України та обласними адміністраціями при формуванні стратегій підтримки внутрішньо переміщених осіб і програм повернення українських біженців;
- SWOT/TOWS-матриця та обґрунтовані три сценарії повернення біженців є готовим аналітичним інструментом для стратегічного планування регіональної міграційної політики на період 2025-2030 рр.;
- висновок про домінування внутрішньоміграційного різновиду у 14 із 18 негативних регіонів змінює логіку регіональної міграційної політики, орієнтуючи її на утримання населення в межах країни;
- результати дослідження впроваджено в навчальний процес кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І. І. Мечникова при викладанні дисциплін «Основи суспільної географії», «Основи

регіоналістики», «Економічна і соціальна географія України», «Глобалістика та регіональна інтеграція» і «Регіональна економічна і соціальна географія», а також у практичну діяльність низки установ та організацій, що підтверджується відповідними актами.

Таким чином, дисертація В. А. Острої є завершеною науковою працею, яка не лише розв'язує важливе теоретичне завдання, а й пропонує дієвий та апробований практичний інструментарій для формування регіональної міграційної політики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації В. А. Острої відзначаються високим ступенем обґрунтованості, що підтверджується кількома ключовими аспектами.

Теоретична значущість дисертації полягає у розширенні понятійно-категоріального апарату суспільної географії та поглибленні концептуальних засад географії населення і міграційних систем. До найважливіших теоретичних здобутків роботи належать:

- обґрунтування категорії «міграційні трансформації» як інтегральної суспільно-географічної категорії, що охоплює якісні й кількісні зміни у масштабах, структурі, спрямованості та інтенсивності міграційних потоків у їх просторово-часовому континуумі та інтегрує трудові, вимушені й структурно-демографічні форми просторової мобільності населення;
- розроблення цілісної суспільно-географічної концепції міграційних трансформацій, що долає фрагментарність попередніх підходів і трактує їх як єдиний динамічний просторово-часовий процес;
- створення чотирирівневої класифікаційної схеми з повним аналітичним кодуванням, яка формує теоретичне підґрунтя для типізації та коректного міжрегіонального порівняння;
- розвиток підходів до застосування концепцій поляризованого розвитку й центральних місць у дослідженні міграцій з уточненням ролі агломерацій як полюсів тяжіння та периферійних регіонів як зон відтоку населення.

Загалом теоретичні положення дисертації є вагомим внеском у розвиток суспільно-географічної теорії міграційних процесів і можуть слугувати методологічною основою для аналізу міграцій в умовах надзвичайних геополітичних та геоekonomічних викликів.

Методичною основою дослідження є авторська суспільно-географічна концепція міграційних трансформацій та методика їх аналізу на основі п'яти кількісних індикаторів (обсяг прибуттів, вибуттів, сальдо, оборот та

інтегральний показник) у розрізі внутрішньої і зовнішньої міграції, доповнена чотирирівневою класифікаційною схемою «тип - підтип - вид - підвид» із просторовим різновидом та повним аналітичним кодуванням. Кількісний аналіз поєднано з кореляційним оцінюванням зв'язків між соціально-економічними показниками і параметрами міграцій (коефіцієнти Пірсона і Спірмена), стратегічним SWOT/TOWS-аналізом та сценарним прогнозуванням, що забезпечило методичну коректність і відтворюваність результатів.

Джерельну базу сформовано на основі великого масиву офіційних статистичних вітчизняних і міжнародних даних за період 1989-2026 рр.; список використаних джерел налічує 169 найменувань, з яких 42 іноземні. Достовірність одержаних результатів забезпечується застосуванням взаємодоповнювальних методів суспільно-географічного дослідження, репрезентативністю інформаційної бази та апробацією попередніх результатів у наукових публікаціях і на конференціях. Отже, дисертаційне дослідження В. А. Острої демонструє високий рівень наукової обґрунтованості та достовірності одержаних результатів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність, характеристика основних положень роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків; загальний обсяг рукопису 287 сторінок. Структура роботи є логічно вивіреною і відображає послідовний перехід від теоретико-методологічних засад до прикладного аналізу та стратегічних рекомендацій.

Перший розділ містить ґрунтовний огляд теоретичних підходів до дослідження міграційних процесів у вітчизняній і зарубіжній науці, систематизацію класифікаційних ознак міграцій за сімома критеріями, характеристику восьми груп чинників і трьох основних типів міграційних трансформацій. Особливо слід виокремити авторське визначення категорії «міграційні трансформації», яке є концептуально точним і дозволяє подолати фрагментарність попередніх підходів.

Другий розділ присвячено аналізу передумов і чинників формування міграційних трансформацій за чотирма блоками - демографічним, соціально-економічним, геополітичним і розселенським. Демографічний аналіз спирається на розгорнуту систему показників (зокрема, трансформацію природного приросту з +1,7‰ до -11,2‰ за 1989-2021 рр. і скорочення сільського населення на 27,1% за 1989-2022 рр.), а розкриття соціально-економічних передумов через призму регіональної асиметрії доходів і грошових переказів трудових мігрантів є аналітично продуктивним.

Третій розділ є методичним ядром дисертації. Авторська концепція міграційних трансформацій, методика аналізу на основі п'яти кількісних індикаторів та чотирирівнева класифікаційна схема з повним аналітичним кодуванням є оригінальним і деталізованим методичним внеском. Виокремлення трьох типів міграційних трансформацій - позитивного (5 регіонів), стагнаційного (2 регіони - Івано-Франківська і Чернівецька) та негативного (18 регіонів) - переконливо доводить просторову поляризацію міграційної системи країни. Принципово важливим є висновок про те, що у 14 із 18 негативних регіонів домінує внутрішньоміграційний різновид, тобто відтік населення до агломерацій, а не еміграція.

Четвертий розділ присвячено аналізу вимушених міграційних трансформацій 2022-2026 рр. і є найбільш оригінальним у тематичному відношенні. Динаміка ВПО, типологія трьох просторових одиниць (полюси тяжіння, полюси відтоку, буферні зони стабільності) та три просторові моделі розселення не мають аналогів у вітчизняній географії населення. Кореляційний аналіз зв'язку між рівнем заробітної плати і кількістю ВПО ($r=0,48$ за Спірменом, $p=0,027$) кількісно підтверджує роль соціально-економічних чинників, а аналіз зовнішньої вимушеної міграції із виділенням трьох фаз, SWOT/TOWS-матриці і трьома сценаріями повернення біженців є цінним аналітичним і прогностичним продуктом.

Ілюстративний матеріал (таблиці, рисунки, картосхеми) виконано на належному технічному рівні; він є репрезентативним і наочно підтверджує висновки авторки. Загалом дисертаційне дослідження В. А. Острої є цілісною, самостійною та завершеною науковою працею, що відкриває новий напрям в українській географії населення і характеризується концептуальною зрілістю та високою академічною культурою викладу.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дослідження пройшли належну апробацію на 5 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та опубліковані у 9 наукових працях, з яких 4 статті у фахових виданнях України. Достовірність і практична цінність роботи підтверджуються також чотирма актами про впровадження результатів.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації. Визнаючи науковий рівень і практичну значущість дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне висловити низку зауважень і побажань.

1. Обсяг і рівномірність аналізу передумов у другому розділі. Демографічний і соціально-економічний блоки розкрито детально, тоді як розселенський блок висвітлено менш розгорнуто. Зокрема, аналіз типів розселення та ієрархії систем розселення у просторовому зв'язку з

міграційними трансформаціями окремих регіонів міг би суттєво підсилити аргументаційну базу третього розділу. Більш докладний аналіз інфраструктурно-обслуговуючих передумов міграційних переміщень з використанням показників рівня розвитку сфери обслуговування та соціальної інфраструктури регіонів та населених пунктів також сприяв би більшій об'єктивності та комплексності методики типізації міграційних трансформацій.

2. Методична чіткість кодування у класифікаційній схемі. Запропонована чотирирівнева класифікаційна схема є оригінальною і деталізованою, проте запис аналітичного коду у форматі «Тип-Підтип-різновид-Вид(Підвид)-[новітня тенденція]» є певною мірою громіздким і потребує чіткішого методичного пояснення для практичного застосування. Бажано було б навести таблицю умовних позначень, яка забезпечила б однозначне читання кодів різними дослідниками.

3. Часткова обмеженість даних для аналізу 2022-2024 рр. У четвертому розділі просторовий аналіз ВПО спирається переважно на дані вересня 2022 - листопада 2023 рр. через відсутність доступних повних регіональних даних за пізніший період. Хоча це обмеження є об'єктивним, у тексті варто було б окремо обговорити можливий вплив цього часового зрізу на надійність зроблених висновків та вказати на бажані напрями актуалізації аналізу.

4. Критерії розрізнення оптимістичного і базового сценаріїв. Три сценарії повернення біженців сформульовано концептуально переконливо, однак кількісні параметри оптимістичного (70-75%) і базового (40-50%) сценаріїв потребують чіткішого обґрунтування у частині вихідних припущень: зокрема, яким має бути мінімальний рівень безпеки і яка частка відновленого житлового фонду є граничним параметром для переходу між сценаріями. Розробка системи індикаторів-тригерів підвищила б управлінську придатність сценарного інструментарію.

5. В роботі є деякі несуттєві друкарські та технічні помилки.

Висловлені зауваження мають рекомендаційний та дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації. Дисертаційна робота була перевірена автоматизованим сервісом пошуку плагіату Strikeplagiarism. Результати перевірки зафіксовано у Довідці сектору моніторингу Наукової бібліотеки ОНУ імені І.І. Мечникова від «11» травня 2026 р., відповідно до якої оригінальність становить 97,81%. Відповідно до висновку Комісії з етики та академічної доброчесності геолого-географічного факультету ОНУ імені І.І. Мечникова, виявлені подібності й текстові збіги стосуються

загальновідомих фактів, подій та явищ. Окремі фрази, твердження та терміни є сталими у навчальній і науковій літературі з теми цього академічного твору. Виявлені текстові збіги не стосуються наукової новизни роботи та не впливають на отримані автором висновки.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Острої Вікторії Анатоліївни на тему «Суспільно-географічні аспекти дослідження міграційних трансформацій в регіонах України» є самостійним, завершеним і науково вагомим дослідженням, що започатковує новий напрям в українській географії населення. Робота відзначається концептуальною зрілістю, методичною оригінальністю та виразною практичною орієнтованістю; авторська концепція міграційних трансформацій, чотирирівнева класифікаційна схема і типізація регіонів є самостійними науковими результатами, що мають суттєве значення як для розвитку суспільно-географічної теорії, так і для формування регіональної міграційної політики.

За своєю актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, ступенем обґрунтованості та достовірності результатів, а також структурою і обсягом представлена дисертаційна робота повністю відповідає вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019 р.) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами), а її авторка Остра Вікторія Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія» з галузі знань 10 «Природничі науки».

Рецензент: кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної та соціальної
географії і туризму Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

 Зоя ПРИХОДЬКО

Особистий підпис

ВІДДІЛ
КАДРІВ

Засвідчую

Директор ВІДДІЛУ КАДРІВ

